

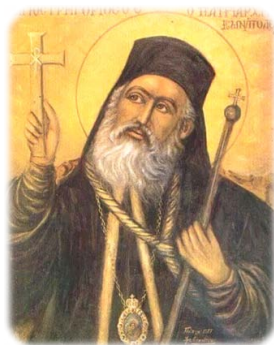

■ Ὁ πρῶτος ιερόαθλος τοῦ Ἀγῶνος

Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄* **Ὁ Πρωτοκάθεδρος** **τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Γένους** † 10η Ἀπριλίου 1821

Μέρος Γ΄

Ἡ κήρυξη τῆς Ἐπαναστάσεως στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, ὅπως προαναφέραμε, ἔφερε τὸν Γρηγόριο καὶ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο σὲ δύσκολη θέση. Ὑπῆρχε φόβος, ἡ ἐκδικητικὴ μανία τῶν Τούρκων νὰ στρεφόνταν, ὅπως εἶχε συμβεῖ καὶ στὰ Ὀρλωφικά, ὄχι μόνον ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Γρηγορίου ἦταν νὰ παραμείνει στὴν πρωτεύουσα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, γιὰ νὰ ἀποτρέψει ὅσο τοῦ ἦταν δυνατόν τὰ ἀντίποινα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τουλάχιστον μαρτυροῦν οἱ σύγχρονοι πρὸς τὰ γεγονότα Ἰωάννης Φιλῆμων, Νικόλαος Σπηλιάδης, Μιχαὴλ Οἰκονόμου καὶ ἄλλοι⁶¹.

Στὰ μέσα τοῦ Μαρτίου ὁ Σουλτᾶνος ἀποφάσισε, ἀπὸ τὴν πίεση

(*) Μαρίας-Ἐλευθερίας Γιατράκου, Δρ. Ἱστορίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ (1745-1821), ὁ Πρωτοκάθεδρος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Γένους, ἐκδόσεις «Τῆνος». ● Ἐπιμέλ. ἡμετ.

61. Βλ. Βασίλη Σφυρόερα, Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικό, ὁ.π., σ. 213.

συμβούλων του καὶ φανατισμένων Μουσουλμάνων, τὴν σφαγὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Πόλης, ἦταν ὁμως ἀπαραίτητο νὰ ἐκδοθεῖ προηγουμένως «φετῶς» τοῦ ἀνωτάτου θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ὀθωμανῶν, τοῦ «σεῖχουλισλάμη», Χατζῆ Χαλήλ ἀφέντη.

Σύμφωνα μὲ μία μεταγενέστερη μαρτυρία, ὁ Γρηγόριος γιὰ νὰ σώσει τὸν ὀρθόδοξο πληθυσμὸ ἐπισκέφθηκε τὸν σεῖχουλισλάμη καὶ τὸν διαβεβαίωσε, ὅτι τὸ Γένος ἦταν ἀμέτοχο στὴν ἐξέγερση τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν.

Ἀεδομένου ὅτι τὸ Κοράνιο δὲν ἐπέτρεπε τιμωρία ἀθῶων γιὰ πράξεις ἐνόχων συγγενῶν τους, ὁ Τοῦρκος θρησκευτικὸς ἡγέτης ζήτησε πειστήρια, γιὰ νὰ στηρίξει εἰσήγησή του στὸν σουλτάνο. **Γ**ιὰ τὸν λόγο αὐτό, ὁ Γρηγόριος μὲ τὴν Σύνοδο ὑπέγραψαν κείμενο ἀφορισμοῦ καὶ τὸ παρουσίασαν στὸ Χατζῆ Χαλήλ ἀφέντη, ὁ ὁποῖος πράγματι δὲν ἐνέκρινε τὴν σφαγὴ, γεγονὸς ποὺ ὁδήγησε στὴν ἐξορία του καὶ τὴ θανάτωσή του.

Μὲ «φετῶ» τοῦ νέου σεῖχουλισλάμη Φεῖζιμάμη, ποὺ ἐπέτρεπε τὴν τιμωρία τῶν ὑπόπτων, ὁ Σουλτάνος ἐξέδωσε φερμάνι, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ χορηγοῦσε ἀμνηστία μόνον ἐφ' ὅσον τὸ Πατριαρχεῖο ἀποδοκίμαζε τὴν Ἐπανάσταση καὶ ἀφόριζε τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, τὸν Μιχαὴλ Σοῦτσο καὶ τοὺς ὁπαδούς του⁶².

Συγχρόνως ἐκδίδεται διάταγμα, νὰ μετοικήσουν ἐντὸς τοῦ Φαναρίου ὅλες οἱ ἡγεμονικὲς καὶ ἀρχοντικὲς οἰκογένειες ποὺ κατοικοῦσαν στὸν Βόσπορο.

Ὁ ἀκάματος Γρηγόριος προσπαθώντας νὰ οἰκονομήσει τὰ ἀνοικονόμητα, συγκροτεῖ συμβούλιον γιὰ νὰ συσχεφθεῖ μετὰ τῶν ἐγκρίτων τοῦ Γένους, πῶς θὰ ἐνεργήσουν. **Ἐ**γκρίθηκε λοιπὸν κατὰ τὴν συνέλευση αὐτὴ νὰ ὑποβάλουν ἀναφορὰ στὴν Πύλη, μὲ τὴν ὁποῖαν ὅλοι οἱ πρόκριτοι θὰ ἐγγυόνταν ὑπὲρ ἀλλήλων στὴν Κωνσταντινούπολη, ὡς πιστοὶ ὑπήκοοι τῆς βασιλείας καὶ ὅτι θὰ συνέπρατταν γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κοινῆς ἡσυχίας⁶³.

Τὴν ἀλληλέγγυον αὐτὴν ἀναφορὰν πῆγε ὁ Πατριάρχης νὰ δώσει στὸν Βεζύρη στὶς 10 Μαρτίου 1821, Κυριακὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως. **Ἐ**πειδὴ ὁμως ἀπουσίαζεν ὁ Βεζύρης, ἀναγκάσθηκε ὁ Πατριάρχης νὰ παρουσιασθεῖ στὸν Κεχαγιᾶν (Τοποτηρητὴν) τοῦ Ὑπουργοῦ, Ζανῆν Ἐφέντην, τὰ μέγιστα χριστιανομάχον.

Ὁ Πατριάρχης μὲ ἐτοιμότητα καὶ συγκινητικὴ προσπάθεια

⁶². Βλ. Βασ. Σφυρόερα, ὁ.π.

⁶³. Βλ. Ἀνώνυμο, ὁ.π., σ. 36.

φρόντισε νὰ πείσει τὸν Κεχαγιὰ γιὰ τὴν ἀθωότητα τοῦ Γένους, ἀλλὰ ὁ Βεζύρης προσπάθησε νὰ ἐνοχοποιήσῃ τὸν κλῆρον, ὅσον ἀφορᾷ στὰ γεγονότα τῆς Μολδοβλαχίας, ἐφ' ὅσον ἔγινε γνωστὸν ὅτι τὸν Ὑψηλάντην «περιέζωσε τὴν ρομφαίαν στὴν Ἐκκλησία ὁ Μητροπολίτης Μολδαυίας⁶⁴».

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' προσπάθησε νὰ πείσει τὸν Κεχαγιὰ, ὅτι ὁ κλῆρος δὲν ἀναμιγνύεται σὲ ἀνάλογες ἐνέργειες,

διότι τὸ θρήσκευμά μας καθαιρεῖ τοὺς ἐνόχους ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀξίωμα καὶ ἡ ἐξουσία τοὺς τιμωρεῖ ὡς ἀποστάτες. **Ὁ** Πατριάρχης προσπάθησε νὰ πείσει τὸν ἐκπρόσωπο τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. **Ἡ** συνέχεια ὑπῆρξε ἀλγεινὴ.

Ὁ Πατριάρχης διατάσσεται νὰ στείλῃ στὴν Πύλη τρεῖς ἐκ τῶν Ἀρχιερέων, τὸν Θεσσαλονίκης, τὸν Ἀδριανουπόλεως καὶ τὸν Τουρνόβου, ὡς ἐνέχυρα ἀσφαλείας.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' τοὺς κάλεσε σὲ γεῦμα καὶ συνέφαγε μαζί τους, τοὺς ἀνακοίνωσε τὴν θλιβερὴ εἶδηση, ὅτι δηλαδὴ θὰ σταλοῦν στὴν φυλακὴ ὡς ἐνέχυρα. **Καὶ** μετὰ τὴν θλιβερὴ ἀνακοίνωση ἔκλαυσε πικρῶς καὶ προσέθεσεν ὁ Γρηγόριος ὁ Ε':

«Τί τὸ ἀποβησόμενον, καὶ εἰς ὑμᾶς καὶ εἰς ἐμέ, Κύριος οἶδεν. **Εἰ** δὲ καὶ ἀποβήσεται ὑμῶν εἰς μαρτύριον, δὲν θέλω πάντως βραδύνει νὰ σᾶς ἀκολουθήσω καγῶ⁶⁵».

Συνεθρήνουν μετὰ τῶν Ἀρχιερέων καὶ οἱ παρεστηκότες. **Καὶ** προσελθόντες οἱ Ἀρχιερεῖς ἐποίησαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου τὸν τελευταῖον ἐπὶ γῆς ἐν Χριστῷ ἀσπασμὸν καὶ ἀφοῦ ἔκλιναν οἱ Ἀρχιερεῖς τὴν κεφαλὴν ὁδηγήθηκαν στὴν φυλακὴν.

Κατὰ τὴν εἰκοστὴν τοῦ Μαρτίου ἡ Πύλη παραδίδει στὸν Μέγα Διερμηνέα Διάταγμα περὶ ἀμνηστίας, νὰ τὸ ἐξελληνίσει, γιὰ νὰ ἀναγνωσθοῦν καὶ τὰ δύο καὶ τὸ πρωτότυπον καὶ ἡ μετάφραση στὴν Ἐκκλησία, εἰς ἐπήκοον ὅλων. **Συγχρόνως** δὲ νὰ ἐκδώσῃ ἐξάπαντος ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ αὐτῶν ποὺ ἀποστάτησαν μαζί του, νὰ συγχωρήσῃ τὸν ὄρκον τῶν Ἑταιριστῶν

64. ὁ.π., σ. 38.

65. Βλ. Ἀνώνυμο, ὁ.π., σ. 38.

καὶ νὰ ἀποδέχεται μὲ προθυμία ὅσους προσέρχονται ἐπὶ μετανοία καὶ θὰ ἀπολαμβάνουν τὴν προσήκουσαν ἀσφάλειαν γιὰ τὴν εἰλικρινῇ καὶ πιστῇ τους ὑπηκοότητα. **Δ**ιότι, ἔλεγεν ὁ Βεζύρης, «ἡ ἐλπίς τῆς ἐκ τοῦ τοιούτου γράμματος περιγενομένης ἡσυχίας ἀνέβαλεν τὸ κατὰ τῶν Ὑπηκόων Γραικῶν ἐπικρεμάμενον ξίφος τοῦ Σουλτάνου»⁶⁶.

Κὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄, ἀφοῦ ἔλαβε τὴν διαταγὴν, διέταξε νὰ συνταχθεῖ τὸ ἀπαιτούμενο γράμμα, ὁ δὲ Μέγας Διερμηνέας φέρει τὸ Διάταγμα τῆς ἀμνηστίας, καταρώμενον μὲν τοὺς περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἀποστάτες, ἀμνηστεῦον δὲ τοὺς ἄλλους Ἑταιριστές, ὅσοι ἐπανεέλθουν στὴν πρότερη ὑπακοή τους⁶⁷.

Στὶς 23 Μαρτίου λοιπὸν (Ε΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν), ἀφοῦ συνῆλθαν στὴν Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ὅλοι οἱ πρόκριτοι τοῦ Γένους, καὶ Ἡγεμόνες καὶ οἱ δύο Διερμηνεῖς καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες καὶ Ἀρχιερεῖς, συμπρόντος καὶ τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων Πολυκάρπου, ἀναγνώσθηκε τὸ Διάταγμα ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος πρῶτον μὲν τουρκιστί, ἔπειτα δὲ ἐλλληνιστί ὑπὸ Ἀρχιερέως, ὁ ὁποῖος στεκόταν κοντὰ στὸν θρόνον τοῦ Πατριάρχου. **Υ**στερα ἀναγνώσθηκε καὶ τὸ διαταχθὲν ἀφοριστικόν, ἀφοῦ προηγουμένως ὑπεγράφη ἀπὸ τοὺς δύο Πατριάρχες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους Ἀρχιερεῖς πάνω στὴν Ἀγία Τράπεζα.

Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔκανε μὲ πόνο ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄, προκειμένου νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ γενικὴ σφαγὴ τῶν Χριστιανῶν τῆς Πόλης.

Αρχισαν ὅμως μεμονωμένες θανατώσεις, ἐνῶ φυλακίστηκαν ἀρχιερεῖς καὶ ἐντάθηκαν οἱ διωγμοὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, κυρίως ὅταν ἔφθασε στὴν Κωνσταντινούπολη ἡ εἶδηση γιὰ ἐξέγερση στὴν Πελοπόννησο⁶⁸.

Παρόντες κατὰ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ ἀφορισμοῦ ἦταν καὶ Τοῦρκοι Κρητικοί, ποὺ γνῶριζαν καλὰ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, γιὰ νὰ παρατηρήσουν, ἂν ἐγράφησαν καὶ τὰ ἄλλα τὰ παραγγελθέντα, ἀκριβῶς σύμφωνα μὲ τὶς διαταγὰς τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας.

Καὶ διετάχθησαν τρεῖς Ἀρχιερεῖς νὰ πᾶνε στὰ ὑποπτα μέρη τοῦ κράτους, δύο στὰ νησιά, ὁ τρίτος στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ κηρύ-

⁶⁶. ὁ.π., σ. 39.

⁶⁷. ὁ.π., σ. 39.

⁶⁸. Βλ. Βασίλη Σφυρόερα, ὁ.π., σ. 213.

ξουν εἰρήνη καὶ νὰ ἀναγνώσουν τὸ Διάταγμα τῆς ἀμνηστίας καὶ τὸ γράμμα τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἐγκύκλιον συνοδικὴν ἐπιστολήν, ποὺ περιεῖχε νουθεσίες πρὸς τοὺς λαοὺς γιὰ εἰρήνην.

Κατὰ τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου τοῦ Λαζάρου, 31 Μαρτίου 1821, ἔρχεται στὴν Πύλη ἡ εἰδηση τῆς Ἐπαναστάσεως στὴν Πελοπόννησο.

Ἐπειδὴ ἡ Πύλη ὑπώπτευεν, ὅτι καὶ στὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπῆρχε πλῆθος Ἑταιριστῶν, προετοιμασμένων γιὰ Ἐπανάσταση, προετοίμασε τὸν ἐλλιμενιζόμενον στόλον καὶ στρατὸν τῶν Γενιτσάρων γιὰ σφαγὴ τῶν Χριστιανῶν.

Καὶ κατὰ τὸν βαθὺν ὄρθρον τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων βγήκε ἀπὸ τὰ Σχολεῖα πλῆθος Τούρκων σπουδαστῶν ἀλλαλάζοντας καὶ ἔσπευσαν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν, καὶ τὴν πυρπόλησαν.

Ὁ Πατριάρχης κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν διένειμε κατὰ τὸ σύνηθες, τὰ βαῖα, κι ὅταν κάποιος τὸν εἰδοποίησε κρυφά, «ἐκεῖνος ἐξακολούθησε νὰ τὸ κάνει». **Μετὰ** τὸ πέρας τῆς λειτουργίας κοινοποίησε τὰ συμβάντα στοὺς Ἀρχιερεῖς ποὺ παρευρίσκονταν. **Κι** ὅταν ἐκεῖνοι ἔκπληκτοι ρωτοῦσαν τί συμβαίνει, ὁ Πατριάρχης ἀπάντησε: **«Ἀρχαὶ** ὠδίνων καὶ ταῦτα καὶ ἴσως ἤκει τὸ τέλος»⁶⁹.

Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἔφθασε διαταγὴ νὰ στείλει στὴν Πύλη τὸν κατάλογο τῶν γραικικῶν οἰκογενειῶν ποὺ κατοικοῦσαν στὸ Φανάρι καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀρχοντικῶν μὲ τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῶν προσώπων καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν πατρίδα τοῦ καθ' ἑνός.

Ὁ Πατριάρχης ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ὑπῆρχε τέτοιος κατάλογος καὶ ἐν συνεχείᾳ ἦλθε καὶ δευτέρη διαταγὴ, νὰ δώσει ὁ Πατριάρχης δύο ἐφημερίους ποὺ θὰ συνόδευαν τρεῖς γενιτσάρους, ἐκ τῶν ὁποίων δύο Κρητικοὶ ποὺ θὰ γνώριζαν τὰ Ἑλληνικά, γιὰ νὰ τοὺς δείχνουν οἱ Ἐφημέριοι τὶς οἰκίαις τῶν ὑπηκόων, καὶ νὰ συγκαλοῦν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ τοὺς ὑπηρέτες, οἱ δὲ Τούρκοι νὰ κάνουν τὴν καταγραφὴν⁷⁰.

Τὸ πρῶτὴ τῆς Μεγάλης Δευτέρας, 2 Ἀπριλίου, ἀποκεφαλίσθηκε

Ἡ εἴσοδος τοῦ Πατριαρχικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Φανάρι.

⁶⁹. Βλ. Ἀνώνυμο, ὁ.π., σ. 40.

⁷⁰. ὁ.π., σ. 41.

πλησίον τῆς Μεγάλης Πύλης τοῦ παλατιοῦ (Μπάϊ Χουμαϊὸν) ὁ φιλογενέστατος καὶ ἔσχατος τῶν ἐξ ἡγεμονικῶν οἰκογενειῶν ἐκλεγομένων μεγάλων Διερμηνέων, Κωνσταντῖνος ὁ Μουρούζης.

ῬΟταν τὸ πληροφορήθηκε ὁ Πατριάρχης ἐδάκρυσεν καὶ διέταξε νὰ τελεσθεῖ ἡ συνήθης νεκρώσιμος ἀκολουθία καὶ ἐφεξῆς καὶ τὰ μνημόσυνά του καὶ παρήγγειλε νὰ ἀγοράσουν ἀπὸ τὸν δῆμιον τὸ σῶμα καὶ νὰ τὸ θάψουν τῇ νύκτα, ὅπου μποροῦν.

Τὴν ἴδια νύκτα ἐσφάγησαν ἢ κρεμάστηκαν καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι, μάλιστα ὅσοι κατάγονταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον⁷¹.

ῬΟ Σουλτᾶνος πάντοτε ὑποψιαζόταν τὸν Πατριάρχη, γι' αὐτὸ κλήθηκε ὁ γιατρὸς τοῦ Πατριάρχου καὶ ἀρχιμανδρίτης, Πύρρος ὁ Θεσσαλός, νὰ δώσει πληροφορίες, ἂν ὁ Πατριάρχης ἦταν φίλος τοῦ Ὑψηλάντη καὶ ἂν ἐγνώριζε τὸ κίνημα. **Ῥ**Εκεῖνος διαβεβαίωσε ὅτι ὁ Πατριάρχης ἦταν ἀγιώτατος καὶ διαμαρτυρήθηκε γιὰ τὶς ὑπόνοιες ποὺ διατυπώθηκαν. **Ῥ**Ὅπως γράφει στὴν αὐτοβιογραφία του, ἐνημέρωσε τὸν Πατριάρχη γιὰ ὅσα ἔμαθε, προσθέτοντας: **Ῥ**Ο Παναγιώτατος... ἡδύνατο νὰ φύγῃ, πλὴν δὲν ἠθέλησε διὰ νὰ μὴ θυμώσουν οἱ Τοῦρκοι καὶ θανατώσουν τοὺς Χριστιανούς»⁷².

ῬΟ, τι ἔκανε ὁ Πατριάρχης τὸ ἔκανε μὲ πλήρη συνείδηση τῆς μεγάλης εὐθύνης καὶ τοῦ τρομεροῦ κινδύνου ποὺ ἀντιμετώπιζε τὸ Γένος⁷³.

ῬΟ ἴδιος ἐξ ἄλλου ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης σὲ ἄλλη περίπτωσι, ποὺ ἐξέδωκεν ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' ἀφορισμόν, προκειμένου νὰ μὴ συμπράξουν οἱ Σουλιῶτες μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, ἔγραφεν πρὸς τοὺς Σουλιῶτες: **Ῥ**Ο Πατριάρχης βιαζόμενος ὑπὸ τῆς Πόρτας σᾶς στέλλει ἀφοριστικὰ καὶ ἐξάρχους, παρακινώντας σας νὰ ἐνωθεῖτε μὲ τὴν Πόρταν. **Ῥ**Εσεῖς ὁμως νὰ τὰ θεωρεῖτε αὐτὰ ὡς ἄκυρα, καθότι γίνονται μὲ βίαν καὶ δυναστείαν καὶ ἄνευ θελήσεως τοῦ Πατριάρχου»⁷⁴.

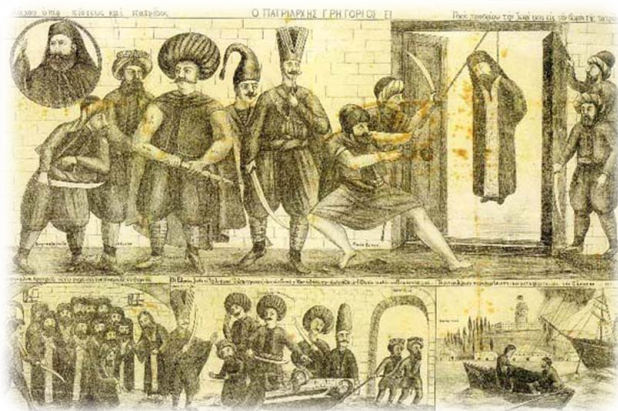
Τὴν στιγμήν ποὺ τὸ ἅγιον χερί τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' ὑπέγραφε τὸν ἀφορισμόν, εὐχόταν νὰ ἐπιτύχει ὁ ξεσηκωμὸς τῶν ραγιάδων. **Γ**ι' αὐτὸ ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' παίρνοντας ἕξι συνοδικούς μαζί του, παίρνον-

71. ὁ.π.

72. Βλ. Ἀλέξ. Δεσποτόπουλο, ὁ.π., σ. 33.

73. ὁ.π., σ. 34.

74. Βλ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος, Γρηγόριος Ε' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια Δρανδάκη, τ. Η', σελ. 74.

Τὸ μαρτύριο τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄.

τας μία λαμπάδα ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα, ἀφοῦ βγῆκε ἡ κατάλληλη εὐχή ἀπὸ τὰ χεῖλη του, ἔκαψε τὸ μισητὸ ἔγγραφο.

Κατὰ τὸ Μέγα Σάββατο, στέλλεται διαταγὴ στὸν Πατριάρχη νὰ παραγγεῖλει στοὺς Χρι-

στιανοὺς νὰ συνέλθουν κατὰ τὸ θρήσκευμά τους καὶ νὰ προσευχηθοῦν κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα κι ἔπειτα ν' ἀναχωρήσουν ἡσυχὰ καθ' ἓνας γιὰ τὸ σπίτι του.

Ὁ Πατριάρχης στράφηκε τότε πρὸς ἓναν τῶν παρακαθημένων Ἀρχιερέων:

«**Πληροῦται**», τοῦ εἶπε, «τὸ προφητικόν: Καὶ αἱ ἑορταὶ αὐτῶν εἰς πένθος μεταστραφήσονται»⁷⁵.

Κατὰ τὸ δειλινὸ τοῦ Μ. Σαββάτου, νήστης καὶ ἐξουθενωμένος, συζητοῦσε μὲ πρόσωπα καὶ μὲ μερικοὺς ἐκ τῶν οἰκείων του.

Ἀναφέρθηκαν καὶ στὸν κατατομηθέντα Κωνσταντῖνον Μουρούζη καὶ ὁ Πατριάρχης στενάξας, ρώτησε: «**ποῖον** λέγουσιν ἡπιώτερον θάνατον, τὸν τῆς κατατομίας ἢ τὸν τῆς ἀγχόνης;».

Ἐπειδὴ κανεὶς δὲν ἀπάντησε, ἐπανελάβε τὴν ἴδια ἐρώτηση: «**Ἄλλ'** ἐγώ, εἶπε κάποιος ἐξ αὐτῶν, δὲν γνωρίζω, ἀφοῦ δὲν δοκίμασα οὔτε τὸν ἓνα, οὔτε τὸν ἄλλον».

«**Συνετῶς** ἀπεκρίθης», εἶπεν ὁ Πατριάρχης. «**Ἄλλ'** ἐὰν ἐνθυμείσο τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρήσαντας, ὅτι καὶ ἐκατατομήθησαν καὶ μυρία βιαίων θανάτων ὑπέστησαν ἤδη, δὲν ἤθελες φρίσσει πάρα πολὺ τὸ τοιοῦτον, ὡς μέγα τι κακόν»⁷⁶.

Καθ' ὅλην τὴν νύκτα ὁ Πατριάρχης ἄγρυπνος προσευχόταν στὸ δωμάτιό του. **Κατὰ τὸ βράδυ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου** εἰδοποίησεν ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Πύλης τὸν Μέγαν Διερμηνέα Σταυράκην τὸν Ἀριστάρχην, ὁ ὁποῖος ἀντικατέστησε τὸν κατα-

⁷⁵. Βλ. Ἀνώνυμο, ὁ.π., σ. 43.

⁷⁶. ὁ.π., σ. 43-44.

τομηθέντα Κωνσταντῖνον Μουρούζην, νὰ μεταβεῖ τὸ πρῶτὶ στὴν Πύλη γιὰ νὰ λάβει τὶς ἀναγκαῖες διαταγές⁷⁷.

10 Ἀπριλίου 1821. **Ὁ** Πατριάρχης δὲν νιώθει καλὰ τὶς δυνάμεις του. **Ὅ**μως θὰ λειτουργήσῃ. **Φ**ρουρὰ τρισχιλίων στρατιωτῶν περιέζωσεν ἔξωθεν τὸ Πατριαρχεῖον.

Ἀφοῦ φόρεσε τὴν στολὴν του, προσῆλθεν εἰς τὴν προσκομιδὴν καὶ ἐμνημόνευσε ὅλα τὰ ὀνόματα, ποὺ διατηροῦσε στὸ ἀμάραντο μνημονικὸ του, ὅταν οἱ χοροὶ ἔψαλλαν τὸ «Ἀγαπήσω Σε Κύριε, ἡ ἰσχὺς μου». **Μ**ὲ δάκρυα στὰ μάτια ἀσπάζοταν τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν τοὺς ἀρχιερεῖς.

Ἀρχιερεὺς ποὺ συλλειτούργησε ἐκείνη τὴν φορὰ διηγεῖται: **«Ἴ**σως ποτὲ ἕως τώρα ὁ Γρηγόριος δὲν ἦταν πιὸ ζωηρὸς καὶ δὲν ἔκανε λαμπρότερη, κατανυκτικώτερη, πιὸ ζωντανὴ καὶ πιὸ μεγάλη θεία Λειτουργία. **Ἀ**πὸ τὰ μάτια του ἔβγαινε θεία φεγγοβολή. **Ὁ** Πατριάρχης μέσα σὲ μία ἀτμόσφαιρα χαρμολύπης εὐλογεῖ τὸ ἐκκλησίασμα, κι εὐχεται τὸ “Χριστὸς Ἀνέστη”. **Μ**έσα του εὐχεται καὶ τὸ “Ἀναστήτω τὸ Ἔθνος”⁷⁸.

Μετὰ τὴν θεϊὰν Λειτουργίαν, κάποιος ἐκ τῶν οἰκείων τὸν πληροφορήσε, ὅτι ἡ Ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο εἶναι γεγονὸς καὶ διερωτήθηκε τί θὰ γίνῃ; **Κ**ὶ ὁ Πατριάρχης ἀτάραχος ἀπάντησε: **«Κ**αὶ τώρα καὶ πάντοτε τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω».

Κατὰ τὴν 10ην πρωῒνὴν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1821 ὁ Μέγας Διερμηνέας σπεύδει νὰ συναντήσῃ τὸν Γρηγόριον τὸν Ε΄, διότι εἶχε λάβει ἤδη ἐντολὴν ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸν Ἐξωτερικῶν τῆς Πύλης γιὰ τὴν ἐκλογὴ νέου Πατριάρχῃ, τὴν ἐκπτώση τοῦ Γρηγορίου ὡς ἀπίστου καὶ ἐπιβούλου καὶ τὸν ἀπαγχονισμό του.

Ὁ Μέγας Διερμηνέας μὲ δάκρυα ἔσπευσε νὰ συναντήσῃ τὸν Πατριάρχην.

Μετ’ ὀλίγον ἔφθασαν στὸ Πατριαρχεῖο καὶ ὁ Κεσεδάρης τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν καὶ ὁ Τζουσλὰρ Ἐμινῆς, ποὺ συνήντησαν τὸν Πατριάρχην, ὁ ὁποῖος διετάχθη νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν Μουσουλμᾶνον.

Ὁ Κεσεδάρης τὸν ὁδήγησε στὸ κατὰ τὸ Βυζάντιο παράλιο Ἐξώστεγο (Γιαλὶ Κιόσκι) καὶ ἐν συνεχείᾳ στὰ ἐνδότερα τοῦ παλατιοῦ στὴν περιοχὴ τῶν οἰκημάτων τοῦ Βοστατζίμπαση (Ἀρχι-

⁷⁷. ὁ.π., σ. 44.

⁷⁸. ὁ.π., σ. 45.

κηπουροῦ), ἕως οὗτο ἐκλεγεῖ ὁ νέος Πατριάρχης. **Ἐ**κεῖ τοῦ ὑπέβαλαν ἐρωτήσεις ὑπὸ μορφὴν ἀνακρίσεως, **τὸν βασάνισαν, τὸν ταπείνωσαν, τὸν προκαλοῦσαν νὰ ἀρνηθεῖ τὴν πίστιν του.** **«Μ**α μὴ κοιπάζετε», ἀπάντησεν ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄. **«Ὁ** Πατριάρχης τῶν Χριστιανῶν ἀποθνήσκει Χριστιανός».

Μετ' ὀλίγον, ὁ ἀρχηγὸς τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς τὸν ὁδήγησε διὰ τοῦ παραλίου Ἐξωστέγου (Γιαλί-Κιόσκι) στὴν παραλία, ὅπου ἦταν προετοιμασμένος πολὺς ἀριθμὸς τρικώπων ἀκατίων. **Δ**ιέταξαν τοὺς δικούς του νὰ ἀπομακρυνθοῦν. **Κ**ι ἐκεῖνοι, πενθοῦντες καὶ δακρύνοντες κρουνηδόν, κατησπάσθησαν τὴν δεξιὰ του καὶ αὐτὸς τοὺς εὐλογοῦσε μέχρις οὗτο μπῆκε στὸ προορισμένο γι' αὐτὸν σκάφος.

Μαζὶ μὲ αὐτὸν μπῆκε καὶ ὁ ἐπὶ τῶν Στρεβλώσεων (Κοτσιμπασης) καὶ τὸν ὁδήγησαν στὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου, ὅπου ἦταν συνηγμένο πλῆθος Ὁθωμανῶν. **Ὅ**ταν βγῆκε ἀπὸ τὸ ἀκάτιον ὁ Πατριάρχης ἔκλινε τὰ γόνατα καὶ τὴν κεφαλὴν (ἔτοιμον πρὸς ἀποτομὴν), ὁ δὲ Στρεβλωτάρχης τὸν ἐπληξε μὲ τὸ πόδι του καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ προχωρήσει.

Ἀνέμεναν λίγο, γιὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἐκλογὴ τοῦ νέου Πατριάρχου καὶ τέλος τὸν ὁδήγησαν στὴν μέση Πύλῃ τῶν πατριαρχικῶν δωματίων, προκειμένου νὰ τὸν ἀπαγχονίσουν.

Ὁ Πατριάρχης ἐξέτεινε τὴν χεῖρα του εἰς εὐλογίαν τοῦ ὀρθόδοξου πληρώματος, τὰ δὲ ὄμματα εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀνεβόησεν: **«Κ**ύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, δέξαι τὸ πνεῦμα μου».

Ὁ δήμιος πέρασε ἀπὸ τὸ σεβάσμιο κεφάλι του τὸν βρόχο. **Κ**ι ἐκεῖνος πέταξε νικηφόρος εἰς τὴν ἐν οὐρανοῖς θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν τῶν πρωτοτόκων.

Ὁ Φρούραρχος ἀνήρτησεν ἐπὶ τοῦ στήθους του τὴν αἰτίαν τῆς καταδίκης του, ὅτι δηλαδὴ «ὄντας ὁ ἀποστάτης πρωταίτιος ἐγένετο καὶ συμμετοχος καὶ συμπατριώτης τῶν ἐπαναστατῶν»⁷⁹.

Κι ἐνῶ οἱ ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ θρηνοῦσαν τὸν ἀπαγχονισθέντα Πατριάρχη τους, οἱ Καθολικοὶ τοῦ Γαλατᾶ (παπικοὶ) ἐπέχαιρον γιὰ τὴν συμφορὰν τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ οἱ φράτορες τους ἔψαλλαν τὸ «Te Deum» (δοξολογία), μόλις ἔμαθαν ὅτι

⁷⁹. Ἀνώνυμο, ὁ.π., σ. 49.

«Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ συρό-
μενος στην άγχόνη».
Λεπτομέρεια από τὸν πίνακα
τοῦ Νικηφόρου Λύτρα.

ἀπαγχόνισαν τὸν Πατριάρχη τῶν
Γραικῶν⁸⁰.

Τὸ σῶμα τοῦ Ἱερομάρτυρος Γρη-
γορίου τοῦ Ε΄ ἔμεινε ἀνηρτημένον ἐπὶ
τρεῖς ἡμέρες φρουρούμενον καὶ δὲν
κατόρθωσε νὰ τὸ ἐξαγοράσει ἀντὶ με-
γάλης ποσότητος χρημάτων ὁ τῆς πα-
τριαρχίας διάδοχος τοῦ Εὐγένιος⁸¹.

Στὶς 13 Ἀπριλίου ὁ νεκρὸς τοῦ Γρη-
γορίου τοῦ Ε΄ πουλήθηκε σὲ σπείρα
Ἑβραίων τοῦ Γαλατᾶ, ποὺ τὸν ἔσυ-
ραν στοὺς δρόμους. **Τ**ελικὰ οἱ δῆμιοί

τοῦ τὸν μετέφεραν στὸ μέσον τοῦ Κερατίου Κόλπου καὶ τὸν ἔριξαν
στὴ θάλασσα.

Στὶς 16 Ἀπριλίου τὸ πτώμα του, ποὺ ἐπέπλεε στὴν περιοχή τοῦ
Γαλατᾶ, ἀνασύρθηκε ἀπὸ τὸν Κεφαλλονίτη πλοίαρχο Νικόλαο
Σκλάβο καὶ μεταφέρθηκε στὴν Ὁδησσό, ὅπου ἔγινε μὲ μεγαλοπρέ-
πεια ἡ κηδεία του, ὥστε ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ τσάρου, στὶς 19 Ἰουνίου
1821⁸².

Τὸ πλοῖο ποὺ μετέφερε τὸ σκῆνωμα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε΄ καὶ
κατευθυνόταν στὴν Ὁδησσό, εἶχε ρωσσικὴ σημαία. Ἀναχώρησε
ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 17 Ἀπριλίου καὶ ἔφθασε στὴν
Ὁδησσὸ στὶς 5 Μαΐου.

Ἡ σορὸς τοῦ Ἱερομάρτυρος Πατριάρχου ἀναγνωρίσθηκε πρῶτα
ἀπὸ τὸν Πρωτοσύγκελλό του, ὁ ὁποῖος, ὅταν τὸν εἶδε, θρηνώντας
γοερὰ ἀνέκραξεν: «**Ο** Πατριάρχης μου, ὁ Πατριάρχης» κι ὅταν
ἔφθασε στὴν Ὁδησσὸ ἡ σορὸς του, ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ τὸν λόγιο
κληρικὸ Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο, τὸν ἐξ Οἰκονόμων⁸³.

Τὸ γεγονὸς ἀναστάτωσε τὴν Ὁδησσό, στὴν ὁποία εἶχαν βρεῖ
καταφύγιο τόσοι Ἕλληνες. **Τ**ὸ γεγονὸς ἔφθασε μέχρι τὴν Πετρού-
πολη, στὸ παλάτι τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου Α΄ (1801-1825), ὁ ὁποῖος
ἀπέστειλε στὴν Ὁδησσὸ «μεγαλοπρεπεστάτην ἀρχιερατικὴν στο-

⁸⁰. ὁ.π., σ. 51.

⁸¹. ὁ.π.

⁸². Βλ. Βασίλειη Σφυρόερα, ὁ.π., σ. 213.

⁸³. Βλ. Κων/νο Παπουλίδη, Γρηγόριος Ε΄. Τὸν κρέμασε ὁ Σουλτᾶνος, τὸν κή-
δεψε ὁ Τσάρος, «Ἱστορικόν» («Ἐλευθεροτυπία») 23 Μαρτίου 2000 (Ἀρ. 23) καὶ
Τὸ ἄγνωστο 21, σ. 12.

λήν, μίτραν καὶ ἐγκόλπιον ἀδαμαντοκόλλητον» καὶ πραγματοποιήθηκε ἡ νεκρώσιμη Ἀκολουθία στὸν μητροπολιτικὸ Ναὸ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος τῆς Ὁδησοῦ στὶς 17 Ἰουνίου 1821.

Τὸ Λεῖψανο παρέμεινε στὸν μητροπολιτικὸ Ναὸ μέχρι τὶς 19 Ἰουνίου 1821, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ἐτελέσθη καὶ πάλιν ἡ Θεία Λειτουργία καὶ ἐξεφώνησε τὸν γνωστὸν ἐπικήδειον λόγον ὁ Λόγιος κληρικὸς Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων⁸⁴.

Ἡ κεντρικὴ πύλη τοῦ Πατριαρχείου, ὅπου ἀπαγχονίστηκε ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε', ἡ ὁποία παραμένει κλειστή ὡς σήμερα.

Τὴν ἴδια ἡμέρα μεταφέρθηκε τὸ Λεῖψανο στὸ Ναὸ τῆς Ἀγίας Τριάδας, ὅπου ἔγινε ἡ ταφὴ «ἐν τῇ ἀριστερᾷ πλευρᾷ τοῦ ναοῦ», καὶ ὅπου ἀναπαύθηκε ἐκεῖ ἐπὶ πενήντα χρόνια⁸⁵.

Τὸ 1871, ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας, τὸ Λεῖψανο μεταφέρθηκε στὸν μητροπολιτικὸ Ναὸ Ἀθηνῶν, ὅπου βρίσκεται μέχρι σήμερα⁸⁶.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀνακήρυξε στὴν χορεία τῶν Ἀγίων τὸν Νεομάρτυρα Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριο τὸν Ε'.

Στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς περιοχῆς Ὁδησοῦ βρίσκεται ὁ φάκελος ποὺ περιέχει τὰ τῆς κηδείας τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε'. Ἀνῆκε στὴν Γενικὴ Διοίκηση τῆς Νέας Ρωσίας καὶ Βεσσαραβίας, ὅπου τὴν θέση τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ κατεῖχε ὁ κόμης Α. Φ. ντὲ Λανζερὸν. Περιέχει 57 σελίδες. Τὸ Δημόσιο Ταμεῖο Πετροπόλεως ἔστειλε στὸν πρίγκιπα Α. Φ. ντὲ Λανζερὸν 4.539 ρούβλια καὶ 90 καπίκια γιὰ τὰ συνολικὰ ἐξοδα τῆς κηδείας⁸⁷. Καὶ μὲ αὐτοκρατορικὴ ἐντολή, τυπώθηκε ὁ ἐπικήδειος Λόγος τοῦ ἱεροκέρυκα τοῦ Πατριαρχικοῦ Οἴκου Κωνσταντινουπόλεως Οἰκονόμου στὴν Πετρούπολη ἐλληνικὰ μὲ παράλληλη μετάφραση στὰ Ρωσικά, τὸ 1821.

Ἐὰν ἦταν δυνατόν νὰ περιγράψουμε τὴν μεγαλοπρέπεια τῆς νεκρώσιμης ἀκολουθίας, τῆς πορείας καὶ τῶν τιμῶν κατὰ τὴν

84. ὁ.π.

85. ὁ.π.

86. ὁ.π.

87. Βλ. Κων/νο Παπουλίδη, ὁ.π., σ. 13.

εκφοράν, δὲν θὰ μείνει μάτι χωρὶς νὰ δακρύσει γιὰ τὸν ἱερό-
αθλον νεκρόν⁸⁸.

Οἱ Τούρκοι ἀπαγχονίζοντες τὸν Γρηγόριο τὸν Ε΄ δὲν ἦταν βέ-
βαιοι, ὅτι τιμωροῦν ἓναν ἔνοχο. **Σ**κοπὸν εἶχαν νὰ ἀπορφανίσουν
τὸ Ἔθνος καὶ νὰ κάμψουν ἠθικῶς τοὺς ἐπαναστάτες. **Ἀ**λλὰ πέ-
τυχαν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον, διότι «εἰς τὴν κόψιν τοῦ ἑλληνικοῦ
σπαθιοῦ ἦτο γραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου καὶ ἐθέριζε», θὰ
πεῖ πολὺ προσφυῶς ὁ Γ. Τερτσέτης⁸⁹.

Ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε΄ συγκλόνισε τὸν Ἑλλη-
νισμό, προκάλεσε ὅμως συγχρόνως ἔντονη ἀντίδραση τῶν χρι-
στιανικῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ κυρίως τῆς Ρωσίας καὶ ἐπη-
ρέασε τὴν στάση της ἀπέναντι στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία⁹⁰.

Ἀκόμη καὶ ἡ τουρκικὴ ἱστοριογραφία παραδέχεται σήμερα ὅτι
ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε΄ ἐξάπλωσε τὸ ἀπελευθε-
ρωτικὸ κίνημα καὶ ἀκόμη ὅτι ἐνδιαφέρθηκε ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινὴ
γνώμη γιὰ τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα⁹¹.

* * *

Ὅπως κατὰ κανόνα σχεδὸν συμβαίνει γιὰ τὶς ἀνώτερες μορ-
φές τῆς ἱστορίας, δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ ἐπικριτὲς οἱ ἀνήκοντες
στὴν ἀρνητικὴ κριτικὴ σχολή, οἱ ὁποῖοι, ἴσως παρασυρόμενοι,
παρεμήνευσαν ἀναγκαστικὲς ὄχι ὅμως ὀλιγώτερον πατριωτικὲς
ἐνέργειες τοῦ σεπτοῦ Ἱεράρχου.

• **Ἀ**ξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ἄγνωστο ἔγγραφο, προερχόμενο ἀπὸ
τὰ **Γενικὰ Ἀρχεῖα τῆς Ὀλλανδίας**, στὰ ὁποῖα ὑπάρχει πλοῦτος
ἐγγράφων ἀφορώντων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν⁹².

Ἴσως τὸ ἔγγραφο αὐτό, προερχόμενο ἀπὸ ξένο μάρτυρα, καὶ
μάλιστα διπλωματικὸ ὑπάλληλο, γνωστὸ φίλο τῶν Τούρκων, νὰ
ὀδηγήσει σὲ ἐπανεκτίμηση τῆς μορφῆς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε΄ καὶ
ἀμερόληπτη καὶ δίκαιη κρίση γιὰ τὸν ἀπαγχονισθέντα Ἐθνάρχη.

Πρόκειται γιὰ τὸν Gaspard Testa, ὁ ὁποῖος διετέλεσεν ἐπὶ μα-

⁸⁸. Βλ. Ἀνώνυμο, ὁ.π., σ. 742.

⁸⁹. Βλ. σχετ. στὸν Τάσο Γριτσόπουλο, ὁ.π., σ. 742.

⁹⁰. Βλ. Βασ. Σφυρόερα, ὁ.π.

⁹¹. Βλ. Κων/νο Παπουλίδη, ὁ.π., σ. 13-14.

⁹². Βλ. Γεώργιο Θ. Ζώρα, Ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ
Ε΄ εἰς ἐκθεσιν τοῦ Ὀλλανδοῦ ἐπιτετραμμένου Κωνσταντινουπόλεως, «Παρνα-
σός», τ. ΙΗ΄ παρ. 1 (Ἰαν. - Μάρτ. 1976), σ. 127.

Ὁ ἀνδριάντας τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ στὰ προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

κρὰ ἔτη διερμηνέας, ἐν συνεχείᾳ γραμματέας καὶ ἐπιτετραμμένος τῆς Ὀλλανδίας στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος σὲ σχετικὴ Ἑκθεσὶ τοῦ πρὸς τὸ ἀρμόδιο Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ποὺ ἐστάλη τὴν ἐπομένην τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Γρηγορίου Ε΄, ἐξιστορεῖ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν μυστικὴν δράση, τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα καὶ τέλος τὸ μαρτύριο καὶ τὴν θυσία τοῦ Πατριάρχου.

Ἡ Ἑκθεση αὐτὴ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, γιατί προέρχεται ἀπὸ διπλωμάτη μὲ ἀντικειμενικὴ κρίση, ποὺ βρισκόταν στὴν πρωτεύουσα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας στὸν τόπο ποὺ διαδραματίσθηκαν τὰ γεγονότα.

• **Ἡ** ὅλη πολιτεία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε΄ ὅπως ἐκδιπλώθηκε παραπάνω, εἶναι γνωστὴ, ὅπως εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ συνεχὴς καχυποψία τῶν Τούρκων πρὸς τὸ πρόσωπό του καὶ οἱ κατὰ καιροὺς διώξεις ἐναντίον του. **Δ**ὲν ἀγνοοῦσε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τὴν πατριωτικὴν δράσιν τοῦ Ἐθνάρχου καὶ τὴν συμμετοχὴν του εἰς πᾶσαν μυστικὴν πρωτοβουλίαν ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὑπόδουλης πατρίδας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ὀρθοδοξίας⁹³.

Οἱ ἀρχειακὲς πηγὲς γύρω ἀπὸ τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι πλούσιες καὶ οἱ μαρτυρίαι σαφεῖς.

• **Ἡ** αὐστηρὴ κριτικὴ γι' αὐτὸν ὀφείλεται στὴν ἔκδοσιν τῆς περὶ φημης Ἐγκυκλίου, διὰ τῆς ὁποίας καταδικαζόταν καὶ μάλιστα δι' ἀφορισμοῦ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 καὶ χαρακτηρίζονταν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ὡς προδότες.

Εἶναι ὅμως πλέον γνωστὲς οἱ συνθήκες, ποὺ ἀνάγκασαν τὸν Πατριάρχη νὰ προβεῖ στὴν ἔκδοσιν τῆς Ἐγκυκλίου, προκειμένου νὰ σώσει ἀπὸ βέβαιη γενικὴ σφαγὴ καὶ ὀλοσχερῇ ἀφανισμόν τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμό, δεδομένου ὅτι ὁ Πατριάρχης ἦταν εἰς θέσιν νὰ γνωρίζει ἀνάλογες ἐνέργειες ποὺ παρασκεύαζαν οἱ Τούρκοι

⁹³. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, ὁ.π., σ. 128.

καὶ περὶ τῶν ὁποίων μᾶς πληροφορεῖ σχετικὰ καὶ ὁ Testa⁹⁴.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπισφράγιση τοῦ μακροῦ μαρτυρίου του μὲ τὸν ἀπαγχονισμό του ὑπῆρξε σαφὴς ἀπόδειξη καὶ ἀποτελέσσε ἱερὸν σύμβολον γιὰ τοὺς ἀγωνιζομένους ὀρθοδόξους Ἑλλήνες.

• **Τὸ** ἔγγραφο τοῦ Ὀλλανδοῦ ἐπιτετραμμένου προσφέρει μίαν ἀκόμη ἀδιάσειστη μαρτυρία ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν στάση τοῦ Πατριάρχου, τὸν ὁποῖον ὁ Σουλτᾶνος καταδικάζει ὡς προδότην καὶ συνωμότην κατὰ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ τουρκικοῦ κράτους.

Ὁ Testa ἀπέστειλε πρὸς τὸ ὀλλανδικὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τρία κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ ἔγγραφα:

1) τὴν πατριαρχικὴν «ἀπανταχοῦσαν» περὶ ἀφορισμοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἀρχηγῶν της⁹⁵, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε κατόπιν διαταγῆς τοῦ Σουλτάνου·

2) τὴν προκήρυξη (yasta = δημοσία καταδίκη), γιὰ τὴν καταδίκη τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' ὡς προδότη καὶ συνωμότη⁹⁶ καὶ

3) τὴν προσωπικὴ Ἐκθεσὴ του ὡς ἐπιτετραμμένου γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἰδιαιτέρων σχετικῶν πληροφοριῶν, μὲ ἡμερομηνία 25 Ἀπριλίου 1821.

Καὶ τὰ τρία ἔγγραφα ἔχουν συνταχθεῖ στὴν γαλλικὴ γλῶσσα, τὸ τελευταῖο κατ' εὐθείαν σ' αὐτήν, τὰ ἄλλα δύο ὅμως ἐκ μεταφράσεως, τὸ μὲν πρῶτο ἐκ τῆς ἐλληνικῆς, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ τῆς τουρκικῆς⁹⁷.

Τὸ πρῶτον ἔγγραφον περιέχει τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' κατὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν πρωτεργατῶν καὶ ὁπαδῶν της. **Ἡ** προκήρυξη γνωστὴ καὶ αὐτὴν περιέχει τὴν καταγγελία καὶ καταδίκη του Πατριάρχου Γρηγορίου γιὰ δολιότητα, προδοσία, μυστικὴ συνεργασία καὶ ὑποκίνηση τῶν ὑποδούλων σὲ ἐξέγερση κατὰ τῆς καθεστηκυίας ἀρχῆς, τέλος δὲ τὴν ἀπόφαση πρὸς θανατικὴν ἐκτέλεση, ἐπεὶδὴ ἀποκαλύφθηκε ἡ δράση του ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ συγκαλύψει τὴν συνωμοσίαν τῶν πρωτεργατῶν τῆς Ἐπαναστάσεως. **Τὸ** κείμενο αὐτὸ σὲ τουρκικὴ γλῶσσα εἶχε

⁹⁴. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, ὁ.π., σ. 128.

⁹⁵. ὁ.π., σ. 129, ὅπου ὑποσημείωση 1 μὲ τὸν τίτλον τοῦ κειμένου, Le patriarche de Constantinople lon de ce l' anathema aux Ypsilanti et ses adherens - traduction du grec.

⁹⁶. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, ὁ.π., σ. 129 ὅπου ὑποσημείωση 4 μὲ τίτλο τῆς προκήρυξης: «Traduction du yasta de patriarche grec» καὶ ἡμερομηνία «22 Ἀπριλίου 1821».

⁹⁷. ὁ.π.

ἀναρτηθεῖ στὸ στῆθος τοῦ νεκροῦ Πατριάρχου.

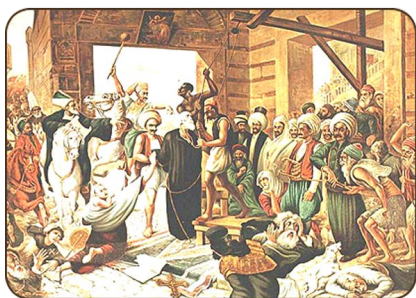
● **Ἰ**διαιτέρως ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ Ἑκθέση τοῦ Ὀλλανδοῦ ἐπιτετραμμένου, Gaspard Testa. **Ἀ**ποκαλυπτικὲς οἱ εἰδήσεις.

Στὴν ἀρχὴ ὁ Testa ἀναφέρει τὸν διορισμὸ τοῦ νέου μεγάλου βεζύρη ὡς καὶ τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη «εἰς διαδοχὴν ἐπὶ ἀπιστίᾳ καὶ συμμετοχῇ στὴν ἐλληνικὴν Ἐπανάστασιν» τοῦ καρατομηθέντος πρίγκιπος Κωνσταντίνου Μουρούζη. **Ἀ**ποκαλύπτει τὴν σχεδιαζομένην ὀργάνωση ὑπὸ τῶν μαινομένων τουρκικῶν στιφῶν μυστικῆς γενικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κων/πόλεως, μετὰ τὴν διάδοσιν τῆς εἰδήσεως γιὰ τὴν Ἐπανάστασιν, μὲ σκοπὸ τὴν πλήρη ἐξόντωση τῶν Ἑλλήνων. **Ἀ**ναφέρει ὁ Testa ἐπίσης, ὅτι ὁ Πατριάρχης ἦταν ἀναμφιβόλως γνώστης τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ προσπάθησε νὰ ματαιώσῃ τὴν πλήρη ἐξόντωση διὰ παντὸς μέσου, ἐπιδεικνύων ὑποταγὴν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, ἀπεφεύχθη ὅμως αὐτὴ τελικῶς χάριν στὴν ἔγκαιρὴ ἐπέμβαση τοῦ μεγάλου βεζύρη καὶ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Testa ἀναφέρει τὴν σύλληψη καὶ τὸν ἀπαγχονισμὸ τοῦ Πατριάρχου τὴν ἐπομένη τοῦ Πάσχα καὶ ἐκθέτει πληροφορίες περὶ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ, ποὺ συγκεντρώθηκαν ἀπὸ ἀσφαλῆ πηγὴ καὶ μαρτυροῦν, ὅτι παρὰ τὴν φαινομενικὴ δῆθεν προσήλωση τοῦ Πατριάρχου στὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ παρὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς καταδικαστικῆς κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως «ἀπανταχούσας» ἀπὸ γραπτὲς πληροφορίες καὶ διασταυρούμενες γραπτὲς μαρτυρίες ἀποδείχθηκε κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ ἀναμφίβολον ὅτι ὁ Πατριάρχης καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως βρισκόταν ἐν πλήρει γνώσει καὶ συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Ἐπαναστατῶν.

Καὶ σύμφωνα μὲ τουρκικὰς ἀσφαλεῖς πληροφορίες, ὁ Γρηγόριος ἐνῶ φαινομενικῶς προσεποιεῖτο τὸν πιστὸν ὑπῆκοον τοῦ Σουλτάνου, στὴν πραγματικότητα ἦταν εἷς τῶν σημαντικωτέρων ὑποκινητῶν καὶ ὀργανωτῶν τῆς ὅλης ὑποθέσεως, ἐργαζόμενος κρυφίως μὲν, ἀλλὰ δραστηριῶς ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ὁ Ὀλλανδὸς διπλωμάτης κλείνει τὴν Ἑκθέσιν του, παρέχοντας λεπτομέρειες γιὰ τὸν ἀπαγχονισμὸ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε', γιὰ τὶς

περιπέτειες τοῦ σεπτοῦ νεκροῦ, γιὰ τὴν διαπόμπευση τοῦ πτώματος καὶ τὸν καταποντισμό του στὴν θάλασσα.

Τέλος ὁ Testa ἐπανερχεταὶ στὸ θέμα τῆς καρατομήσεως τοῦ μεγάλου διερμηνέως Μουρούζη καὶ ἀναλύει τὶς συνθήκες τῆς καταδίκης του, ἔνεκα ἀπιστίας καὶ προδοσίας, ἀφοῦ προσπάθησε νὰ ἀποκρύψει τὸ πραγματικὸ περιεχόμενον συνωμοτικῶν ἐγγράφων, μὲ τὰ ὁποῖα ἀποδεικνυόταν ἡ συμμετοχὴ στὴν Ἐπανάσταση ἐπισήμων προσώπων. **Ο** πονηρὸς ὁμως Σουλτᾶνος διεπίστωσε τὴν ἀπάτη ἀπὸ τὴν μετάφραση τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἔδωσε σὲ ἄλλους ἔμπιστους μεταφραστὲς καὶ ἐπέβαλε στὸν Μουρούζη τὴν θανατικὴ ποινὴ⁹⁸.

• **Α**πὸ τὴν προκλήρυξη μάλιστα ὑπ' ἀριθμ. 461, ἡ ὁποία ἀνηρτήθη στὸ στήθος τοῦ Πατριάρχου, ἀπομονώνουμε δύο ὑψίστης σημασίας σημεῖα τοῦ κατηγορητηρίου. **Τ**ὸ ἓνα εἶναι ὅτι ὁ Σουλτᾶνος κατέκρινε τὸν Πατριάρχην, ὅτι διηύθυνε τὴν Ἐπανάσταση ἐκ τῶν παρασκηνίων, ὡς ὁ πραγματικὸς μυστικὸς ἀρχηγὸς της· καὶ τὸ ἄλλο, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Σουλτᾶνος ἔδωσε ἐντολὴν εἰς τὸν Πατριάρχην νὰ ἐξαπολύσει «Ἀπανταχοῦσαν» καὶ νὰ ἀφορίσει τοὺς ὅπουδῆποτε ἐπαναστάτες⁹⁹.

Εκτὸς τῶν ἄλλων πηγῶν καὶ ἡ Ἑκθεση τοῦ Ὁλλανδοῦ ἐπιτετραμμένου μαρτυρεῖ τὴν ἀγνότητα προθέσεων καὶ πράξεων, ἀλλὰ καὶ τὴν πατριωτικὴ δράση τοῦ ἐκ Δημητσάνης Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ τὴν μυστικὴ συμμετοχὴ του σὲ κάθε ἀπελευθερωτικὴ κίνηση, τῆς ὁποίας ἐπιστέγασμα ὑπῆρξε τελικῶς ἡ τραγικὴ πορεία πρὸς τὸ μαρτύριον καὶ τὴν θυσίαν¹⁰⁰.

* * *

Τὸ 1871 τὰ λείψανα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' μετεκομίσθησαν στὴν Μητρόπολη Ἀθηνῶν, ἀνηγέρθη ὁ ἀνδριάντας του στὰ Προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μὲ δαπάνη τοῦ διαμένοντος στὴν Ἀλεξάνδρεια φιλογενοῦς Γεωργίου Ἀβέρωφ¹⁰¹.

Ἡ τελετὴ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος ἔλαβε χώραν

⁹⁸. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, ὁ.π. σ. 130-131.

⁹⁹. Βλ. ὁ.π. σ. 133-134.

¹⁰⁰. ὁ.π. σ. 138.

¹⁰¹. Βλ. Τὰ τῆς τελετῆς τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀδριάντος τοῦ Ἀοιδίου Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' γενομένης τὴν 25ῃ Μαρτίου τοῦ 1872, ἐν Ἀθήναις, 1872, σ. 2-3.

στις 15 Μαρτίου 1872.

Μεστὸν πανηγυρικὸν λόγον ἐξεφώνησεν ὁ τότε Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Εὐθύμιος Καστόρχης, ἐνώπιον τῆς ἡγεσίας τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ λαοῦ¹⁰².

Ἡ πρυτανεία τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου θέλοντας νὰ λαμπρύνει τὴν ἐθνικὴν καὶ ἀκαδημαϊκὴν αὐτὴν πανήγυρι ἀξίως τοῦ «μεγαλωνύμου Πατριάρχου» καὶ νὰ τὸν κοσμήσει, ὅπως ἔγραψε, μὲ ἀειθαλῆ στέφανον ἐκ τοῦ

Ἑλικῶνος, παρεκάλεσε τὸν ποιητὴν Ἀριστοτέλην Βαλαωρίτην «ὅπως διὰ τῆς ἡδυεποῦς καὶ ἐθνικωτάτης γλώσσης του προσαγορεύσῃ τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀθανάτου τούτου τέκνου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τοῦ παρασκευάσαντος ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ τὰ τοῦ μεγάλου ἡμῶν ἀγῶνος καὶ θύσαντος καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας»¹⁰³.

Συγκινητικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀνταπόκριση τοῦ ποιητῆ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη. **Ἀ**πομονώνουμε ὀλίγα λόγια ἀπὸ τὴν ἀπάντησή του πρὸς τὸν πρύτανην τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν:

«Καίτοι συναισθανόμενος τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ μόλις τολμῶν νὰ προσηλωσω τὰ βλέμματά μου ἐπὶ τοῦ οὐρανίου σκηνώματος, ἐνθα βασιλεύει ἡ ψυχὴ τοῦ μεγάλου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀθλητοῦ, ἀποδέχομαι μετὰ βαθυτάτης συγκινήσεως τὴν ὑψηλὴν ἐντολήν, ἣν εὐηρεστήθητε νὰ μοὶ διαπιστευθῇτε»¹⁰⁴.

Εἶναι πιστεύω γνωστὸν εἰς ὅλους, τὸ ποίημά του: **«Π**ῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος, ποῦ τρέχ' ὁ λογισμός σου» κλπ.¹⁰⁵.

* * *

Τὸν Γρηγόριον τὸν Ε', τὸν κατ' ἐξοχὴν Πατριάρχην τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Γένους, παρέλαβεν ἡ δόξα, ἡ Ἐθνικὴ Ἱστορία, τὸ νέφος τῶν Μαρτύρων τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδας.

Μὲ συνοδικὴ πράξι τῆς Ἐκκλησίας ἀνεκηρύχθη Ἅγιος τὸ 1921.

¹⁰². Βλ. ὁ.π.

¹⁰³. ὁ.π., σ. 21.

¹⁰⁴. ὁ.π., σ. 22.

¹⁰⁵. ὁ.π.

Χρέος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐθνικόν¹⁰⁶,
θα ἔλεγε κανεῖς, ὅτι ἴσως τὸ μέγα μαρ-
τύριον τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε΄ δὲν ὑπῆρξεν
τόσον ἡ ἀγχόνη, ὅσον ἡ Ἐγκύκλιος τῆς
23ης Μαρτίου 1821, διὰ τῆς ὁποίας οἱ
μὲν ἐπαναστάτες προτρέπονταν σὲ μετὰ-
νοια, ἀφωριζόταν δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐπα-
ναστάσεως, Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης¹⁰⁷.

Ἡ ἱερὰ Λάρνακα τοῦ Πατριάρχου
Γρηγορίου Ε΄, ἡ ὁποία εὕρισκε-
ται στὴν Μητρόπολι Ἀθηνῶν.

Κι ὁ συναξαριστὴς του προσθέτει:

«**Ε**ν ἀγχόνη κἄν τέθνηκας Πατριάρχα,
ὅμως γε αἰεὶ ζῆς Ἐδεμ τῇ θεία.

Τῇ δεκάτῃ πατριάρχης θῦμα γέγονεν ἔνεκα Γένους».

* * *

Ἄς θεωρηθεῖ ἡ σύντομη αὐτὴ μελέτη, ὥς ὀλίγον θυμίαμα εὐ-
γνωμοσύνης ἀπὸ τ' ἀπόκρυφο θυμιατήρι τῆς καρδιάς πρὸς τὸν
πρωτοκάθεδρον τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Γένους.

+

*Τῷ δὲ ἐν Τριάδι Παναγίῳ Θεῷ,
τῷ ἐνδοξαζομένῳ ἐν τοῖς Ἁγίοις Αὐτοῦ,
προσκύνησις καὶ εὐχαριστία,
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν!*

106. Βλ. Τάσο Γριτσόπουλο, ὁ.π., σ. 741.

107. Βλ. Κ. Κ. Παπουλίδη, ὁ.π., σ. 14.